

Sté výročí narození Simone de Beauvoir

A to, co zvláštním způsobem určuje postavení ženy, je skutečnost, že jako každá lidská bytost je sice autonomní svobodou, ale objevuje sama sebe a provádí svou volbu ve světě, v němž jí muži vnucují, aby se považovala za Druhou, a chtějí z ní udělat objekt, ponechat ji v imanenci, protože její transcendence bude vždy překročena jiným, podstatným a svrchovaným vědomím.

Simone de Beauvoir, *Druhé pohlaví*

Letos v lednu uplynulo sto let od narození Simone de Beauvoir, spisovatelky, filozofky a sociální badatelky, která se nesmazatelně zapsala do dějin nejen feministického myšlení. Praktická filozofie Simone de Beauvoir v knize *Druhé pohlaví* (*Le deuxième sexe* 1949) značnou měrou ovlivnila feministické hnutí i feministickou teorii druhé poloviny 20. století, přičemž vyvolala ohlasy jak kritické, tak souhlasné, které nepolevily ani téměř 60 let od prvního vydání knihy. Ve svém díle – filozofickém i literárním – de Beauvoir usilovala o reflexi morálky jednotlivce, kritiku buržoazního způsobu života, útlaku žen a obecně sociální nespravedlnosti.

Simone de Beauvoir patří k hlavním osobnostem francouzského existencialismu, jehož východiskem je reflexe existence člověka jakožto vůle ke svobodě. Pojem svobody, který je základní kategorií existencialistické filozofie, de Beauvoir vymezuje v návaznosti na Hegelovu filozofii a v souladu se Sartrem jako podmíněnou vzájemnými vztahy mezi lidskými bytostmi. Vědomí se zde nemůže stát subjektem skrze vlastnictví druhého subjektu, ale pouze skrze oboustranný intersubjektivní vztah. Své osobité pojetí morálky vyložila de Beauvoir zejména ve spise *Morálka dvojznačnosti* (*Pour une morale de l'ambiguïté* 1947). Ambivalence této morálky spočívá v přítomnosti tendence k imanenci a transcendenci v každém jedinci, který v ideálních podmínkách volí mezi těmito dvěma stupni bytí a výsledek této volby není nikdy dopředu stanoven. Definici svobody de Beauvoir odlišuje od definice Sartrovy její propojení s ambivalentní intencionalitou vědomí. Díky ambivalentní přítomnosti tendence k imanenci i transcendenci je každé vědomí otevřeno tomu, stát se dočasně ve vztahu k druhému vědomí objektem, což je podmínkou pozitivní vzájemné závislosti a realizace individuální svobody. Tato ambivalence lidské existence se podle de Beauvoir nejjasněji ukazuje na sexuálním vztahu muže a ženy: „Opravdu pohlavní zralost má pouze ta žena, která se ve vzrušení a slasti dobrovolně stává tělem. ... (A)by mohla (žena) svou proměnu v tělesný objekt smířit s požadavkem své subjektivity, k tomu je třeba, aby když se stává předmětem touhy pro muže, mohla zase jeho učinit předmětem touhy své.“ (S. Beauvoirová. *Druhé pohlaví*. Praha: Odeon 1967, s. 212–214). Pokud má tedy v intimním vztahu vzniknout skutečná vzájemnost, je třeba, aby se partneři sobě navzájem oddali jako tělesný objekt, a tím vzájemně stvrdili svou subjektivitu.

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2008

Ač pevně zakotvena v existencialistické filozofii a ovlivněna nepřetržitým dialogem se Jeanem-Paulem Sartrem, v mnoha ohledech de Beauvoir rozvíjí svou vlastní filozofickou a sociologickou koncepci. Paradoxně ve vztahu k jejímu celoživotnímu usilování se de Beauvoir stalo právě pouto se Jeanem-Paulem Sartrem z perspektivy současného hodnocení jejího vlastního filozofického přispění takřka osudným, neboť řada historiků či filozofů vidí Simone de Beauvoir nespravedlivě spíše jako partnerku významného filozofa než autorku svébytného filozofického díla.

De Beauvoir ale na rozdíl od Sartra věnuje značnou pozornost společenské situovanosti individua a reálným životním podmínkám, které některé jedince či skupiny uzavírají do imanence a znemožňují jim kreativní jednání a rozvinutí sebe sama v plnohodnotnou a svobodnou lidskou bytost. Ačkoli tedy základní morální požadavek kladený na každou lidskou bytost je překročení imanence a realizace vlastní svobody v transcendenci, jelikož svoboda je vždy realizována v určité situaci, de Beauvoir neodsuzuje paušálně všechny, kdo ulpívají v imanenci, v pouhém udržování života, naopak definuje nespravedlivé podmínky znemožňující některým lidem seberealizaci. Vzhledem k tomu, že je utlačovaným odepřen přístup k důstojné lidské existenci a sebeuskutečnění, nezbyvá jim než se vzbouřit a prostřednictvím revolty prokázat svou svobodu. Osvobození individua či kolektivity ale závisí na poznání, že historický útlak naturalizuje druhotné reakce na určitou situaci a utlačovaný si internalizuje definici sebe sama formulovanou z perspektivy utlačovatele. Svou definicí duality vědomí pak de Beauvoir zdůvodňuje, že útlak je neospravedlnitelný nikoli pouze z pozice utlačovaného, ale rovněž z pozice utlačovatele, který vzhledem k tomu, že druhému znemožňuje stát se subjektem, znemožňuje rovněž sobě samému realizovat svou vlastní svobodu. Rovnost a svoboda jednoho vůči druhému je základní podmínkou skutečně vzájemného vztahu, přátelství a lásky. Tento princip de Beauvoir aplikuje velmi přesně i na vztahy žen a mužů. Podmínky ženské existence, které jí společnost ustavená muži a ve zdánlivém zájmu mužů stanovila, jsou dnes podle ní zhoubné pro obě pohlaví: „Muž osvobodí sebe, dá-li svobodu ženě, to znamená, poskytne-li jí v tomto světě možnost skutečné práce.“ (*Druhé pohlaví*, s. 317)

V souladu se svým obecným pojetím útlaaku, de Beauvoir k knize *Druhé pohlaví* argumentuje, že neexistuje nic jako věčné žensství, což je pouhý konstrukt vytvořený muži pro udržení vlastního hegemonického postavení. V této své nejznámější knize de Beauvoir předložila komplexní analýzu podřízeného postavení ženy na základě výkladu biologických, historických, sociologických i psychologických podmínek utváření situace žen ve světě. Žena je podle ní vždy definována jako ta Druhá, tedy negativně v protikladu k muži a z toho podle de Beauvoir pramení i základní překážka sebeuskutečnění ženy, neboť jako každé vědomí usiluje o transcendenci, naplnění životních cílů a získání postavení svébytného jedince, osobní úspěch je však v přímém rozporu s požadavky, které jsou na ni kladeny ve jménu „žensství“, jež naopak vyžaduje, aby samu sebe definovala jako tu Druhou, podřízenou muži. Zatímco pro muže neexistuje rozpor mezi veřej-

ným a soukromým, na ženu tyto dvě sféry kladou protikladné požadavky. Jediná možnost, jak dosáhnout sebeuskutečnění a ospravedlnění své existence v transcenci, se pro ženy podle de Beauvoir otevírá v revoltě a odmítnutí mužských mystifikací a společenských mýtů – sexualizovaných a vtělených. Revolta je tak jediným možným výrazem svobody ženy, neboť odmítnutí současné harmonie s sebou nese riziko neúspěchu, což je podle de Beauvoir to, co povznáší člověka nad říši zvířat. Jako jednu z překážek de Beauvoir uvádí, že ženy nedisponují skupinovou solidaritou, a proto je pro ně složité kolektivně se vzepřít útlaku. Nicméně důvod rezignace žen vidí rovněž v neochotě vzdát se těch vlastností, které jako charakteristiky ženství definovali muži a z kterých ženy mají v určitém ohledu prospěch, ačkoli to je podle de Beauvoir krátkozraká perspektiva.

Pro současnou feministickou teorii je její analýza útlaku ženy a popis situace, která vymezuje druhořadé místo ženy ve světě, neustálou výzvou. Simone de Beauvoir propojení existencialismu a marxisticky inspirovaných analýz tvůrčím způsobem obohatila o další témata, v hlavním filozofickém proudu její doby opomíjená, jako právě útlak žen ve světě utvářeném muži či vytěsnění stárí ze života společnosti. K pochopení jejího díla, které podstatným způsobem odráželo její osobní život, nám Simone de Beauvoir nabídla i určitý klíč ve své memoárové trilogii: *Paměti spořádaného děvčete* (*Mémoires d'une jeune fille rangée* 1959), *Zralý věk* (*La force de l'âge* 1960) a *Síla věcí* (*La force des choses* 1963), jakož i v publikované korespondenci s Jeanem-Paulem Sartrem. Sama Simone de Beauvoir se spíše považovala za spisovatelku než filozofku. V souladu s premisami francouzského existencialismu ale ve své románové tvorbě de Beauvoir usilovala o syntézu literárních ambicí s filozofickými úvahy. Angažovaná literatura a její působení v existencialistické revue *Le Temps Modernes* se pro ni postupně staly hlavním nástrojem společenské kritiky, prostřednictvím níž se vyjadřovala ke společenským otázkám své doby – kolonialismu, válce, komunismu, roli intelektuálů ve společnosti či kritice útlaku žen. Ve svém vrcholném románu *Mandaríni* (*Les Mandarins* 1954) využila rovněž své osobní zkušenosti k vyličení myšlenkového vývoje francouzských intelektuálů na pozadí společenské dynamiky poválečné Francie. V tomto proslulém románu de Beauvoir předkládá svou reflexi světa jako celku a vizi pro svět nový.

Zuzana Uhde